

Mediterrán és Balkán Fórum

KELET-MEDITERRÁN ÉS BALKÁN TANULMÁNYOK KÖZPONTJA

VI. ÉVFOLYAM 2. SZÁM

Köszöntő

2012. július 20.

KEDVES OLVASÓ!

A PTE Kelet-Mediterrán és Balkán Tanulmányok Központja (KMBTK) által útjára indított Mediterrán és Balkán Fórum a Balkán, a Kelet-Mediterráneum és a Közel-Kelet térségét érintő kutatások eredményeit közli. Az elektronikus formával célunk az, hogy a témában érdekelteket és érdeklődőket gyorsabban tájékoztassuk a friss háttérelmzésekkel.

A Mediterráneum és Balkán rovatokban tudományos elemzések közlésére vállalkozunk, a Mozaik címszó alatt ismeretterjesztő, kulturális jellegű írásoknak adunk helyet.

A Mediterrán és Balkán Fórum lehetőséget biztosít minden tudományos igényességgel elkészített, a térséget érintő munka közlésére. A tanulmányok magyar, ill. angol nyelvűek lehetnek, terjedelmük a 20 000 karaktert (képekkel, térképekkel, ábrákkal) nem haladhatja meg. A szakmai folyóirat csak a szerkesztőbizottság által lektorált írásokat jelenti meg.

Feliratkozás a Mediterrán és Balkán Fórumra

Amennyiben Ön szeretne feliratkozni hírlevelünkre a vatoma@gamma.ttk.pte.hu e-mail címen megadhatja annak a postafióknak a címét, ahová a hírlevelet kapni szeretné

Tartalom:

Köszöntő.....	1
Ütközőterek a Balkán történeti térszerkezetében I.	2
Szerbia az Európai Unió kapujában. Hogy alakult a szerb makrogazdaság 2011-ben?.....	9
Könyvajánlók.....	20
Konferencia-ajánló.....	23

Főszerkesztő:

Dr. M. Császár Zsuzsa

Főszerkesztő-helyettes:

Kitanics Máté

Szerkesztőség:

7624 Pécs

Ifjúság útja 6.

Telefon: 72/501-531

Fax: 72/501-531

Web: <http://balkancenter.ttk.pte.hu/>

ISSN 1788-8026

Szerkesztőbizottság tagjai:

Dr. Békési László, Dr. Eyüp Artvinli

Dr. Gábli Cecília,

Dr. Gulyás László, Dr. Hóvári János,

Dr. Juhász József, Dr. Pap Norbert (elnök),

Dr. Reményi Péter, Dr. N. Rózsa Erzsébet,

Sályi Lőrinc

Dr. Siposné Kecskeméthy Klára,

Dr. Szilágyi István, Dr. Végh Andor

Lapszerkesztő:

Vati Tamás

Olvasószerkesztő:

Kőműves Krisztina

Felelős kiadó:

Dr. Pap Norbert

Ütközőterek a Balkán történeti térszerkezetében I.

Csüllög Gábor¹

1. A Balkán-félsziget az európai térben

A Balkán-félsziget a 20. századi politikai köztudatban elveszítette földrajzi vonatkozását és egy olyan politikai térfogalomná vált Európában (HAJDÚ Z. 2007), amely az európaiságtól való elkülönülést és főleg az elmaradást fejezi ki. Ennek oka csak részben az, hogy területe évszázadokig, sőt még a 20. század elején is egy meghatározóan ázsiai államtérnek, az Oszmán Birodalomnak a része volt, sőt lakosságának jelentős hányada az európai identitást leginkább kifejező kereszténységgel szemben álló iszlám vallás híve ma is. Jelentősebb ok talán maga a 20. századi történelem, amelyben az önállósuló balkáni államok jóval többször fordultak egymás ellen, mint Európa nagyhatalmai.

Már az első világháborút is megelőzte két balkáni háború, amely csak részben folyt a török hatalom ellen, jóval inkább a történeti jogokkal igazolt területszerzésről szólt. A Nyugat-Balkánon pedig évtizedekkel a második világháború után törtek ki a megosztottságot elfedő Jugoszláv állam felosztását hozó háborúk. Vagyis Európa 20. századi története balkáni háborúkkal kezdődött és végződött. Ez pedig nem jó ajánlólevél a térségnek a háborúkat elfelejteni igyekvő Európa felé. Az is természetes következmény, hogy a többszörös megosztottság, a külső hatalmi megszállások, a gyakori háborúk, a kommunista ideológiák jelentős gazdasági elmaradást is hoztak a térségnek. Mindezek alapján nem csak az európai politika, de gyakran a közvélemény is óvatosan, sőt gyanakodva figyeli a balkáni országok közeledését az európai egység felé. Különösen így van ez ma, amikor Görögországról, amely külső támogatással több évtizedre ki tudott lépni a balkáni körből, kiderült, hogy bizonyos vonatkozásokban nem sokban különbözik szomszédaitól. Ugyanakkor pontosan ez a 20. századi történelem is mutatja, hogy a Balkán-félsziget Európa egyik kulcstérsége, ahol évezredek óta Európára kiható folyamatok zajlanak (HAJDÚ Z. 2009).

Ebben a térségben meghatározó kultúrák születtek, többször volt jelentős birodalmak uralma alatt, mégis egyediségét alapvetően az adja, hogy az önállósuló Európa és egy, az Európa felé törekvő ázsiai hatalom tartós érintkező zónájává vált. Az így kialakult politikai tér mára igen összetett és erőteljesen őrzi történeti meghatározottságát. A történetiség térszerkezeti jellemzőinek vizsgálata ezért több, a mai folyamatok értelmezésében is hasznosítható támpontot adhat az ellentétek gyökereinek feltárásához.

¹ Egyetemi adjunktus, ELTE TTK Környezet- és Tájföldrajzi Tanszék, Budapest.

2. A történeti térszerkezetet alakító földrajzi jellemzők

A Balkán-félsziget földrajzi felépítése sok tekintetben befolyásoló tényező a történetiség folyamataiban (KOVÁCS J. 2009). Félsziget jellege következtében meghatározó tengerparti sávja jobbra erősen tagolt hegyvidékekből áll, amelyeket kisebb-nagyobb folyóvölgyek és félmedencék különítenek el. Nyugati részén a tagolt tengerpartot széles, dél felé egyre magasodó hegyvidéki zóna követi, amelynek zárt hegységei között keskeny folyóvölgyek és magasabban fekvő medencék találhatók. Délkeleten és keleten a tengerpart és a 2000 méter feletti csúcsmagasságú hegységek között, a tengerbe ömlő folyók termékeny síkságai, félmedencéi jellemzők. Szárazföldi határa északon a Száva és a Duna folyók vonala, amelyeket a Balkáni oldalon a délről érkező mellékfolyók völgyeinek, medencéinek kisebb-nagyobb síkságai öveznek.

Ez a sajátos földrajzi kép meghatározója volt a történeti megtelepedés, a térhasználat különbségeinek és a migrációs útvonalak kialakulásának. A nagyobb medencék, a szélesebb folyóvölgyek és a folyóvölgyi síkságok, valamint a tengerparti félmedencék a környezet magasabb eltartó képessége miatt minden történeti korszakban más földrajzi tereknél sűrűbben lakottak voltak. Ezzel szemben a tagolt tengerpartokon és a hegyvidékek belsejében az előbbiekhöz képest kedvezőtlenek voltak a földrajzi adottságok a nagyobb népességszám közvetlen eltartására. Ezekben a tájakon a népsűrűség alacsonyabb, a megtelepedés koncentrált volt és elsősorban a tengerpartok kedvező pontjai mellett a belső folyóvölgyekre és kismedencékre irányult.

A sajátos Európa peremi földrajzi helyzet, a félsziget földrajzi felépítésének különbségei, a népesség eltérő területi megoszlása, a köztük kialakuló migrációs útvonalak, a külső hatalmi befolyásnak való földrajzi kitettség jelentős kihatással volt az etnikai térstruktúra változására, az államok területi alakulására, a külső hatalmi terek balkáni megjelenésére, de nem utolsósorban a különböző folyamatok területi ütközéseinek kialakulására.

3. Téráramlási rendszerek, migrációs vonalak

Európa történeti terének alakításában évezredek óta jelentős szerepe van a különböző politikai centrumok között kialakuló migrációs útvonalaknak, amelyek a változó mértékű népességmigráció mellett sokszor jelentős kulturális, vallási, gazdasági és főként politikai hatásokat közvetítenek.

A Balkán esetében fontos elkülöníteni a tengeri és a szárazföldi zónákat, útvonalakat. A félsziget partvidékei mentén évezredek óta folyamatos volt a tengeri migráció, de ezeknek a félsziget belsejére gyakorolt hatása csak akkor vált jelentőssé, amikor a tengeren érkező áramlások a főbb szárazföldi útvonalakhoz is kapcsolódtak. Ez utóbbiak közül kiemelkedett a Közép-Európát Kisázsiaival összekötő migrációs zóna balkáni szakasza. A Duna (KOVÁCS P. 2012), a Morava és a Marica/Vardar folyókat követő utak sokszor összefűződő vonalán az évezredek alatt jelentős áramlások zajlottak. A Balkánon átmenő útvonalak történeti jelentőségüket a középkorban, a keresztes hadjáratok időszakában is megőrizték, majd pedig a 15.

századtól az oszmán terjeszkedéssel ismét európai hatásúvá váltak. Nem kevésbé volt európai jelentőségű a félsziget északi peremén a Száva és a Duna vonalát követő, Észak-Itália és Kelet-Európa között kialakult migrációs zóna, amelynek aktivitás elsősorban a római és népvándorláskori időszakokban volt kiemelkedő. Az Oszmán Birodalom időszakában vált fontossá a Fekete-tenger partvidéke mentén a Kelet-Európát Kisázsiaival összekötő szárazföldi útvonal. A térség népességáramlását azonban nem csak a belső migráció, hanem a külső, főleg a Duna és Kis-Ázsia felől érkező áramlások, hatások összekapcsolódása, gyakori ütközése is jelentősen befolyásolta.

Lényeges különbség volt azonban a nem túl széles áramlási zónák aktivitása és főleg a nyugat-balkáni belső hegyvidék elzártasága között. A Balkán történeti térszerkezetét ennek következtében kettős térállapot jellemezte: az aktív áramlásoktól távoli, azoktól elkülönülő zárt hegységi hátttereket passzív, tartósan rögzülő, ezzel ellentétben a nagyobb folyókhoz, valamint a tengerpartokhoz kötődő áramlási zónákat, aktív, gyorsan változó térállapot jellemezte. A népesség területi kötődése is kettős volt: a zárt hegyvidéki hátttereken élőket erősen rögzült földrajzi identitás jellemezte, míg az áramlási zónákon a migráns állapot és az téráramlási hatás, készítés sokkal erősebben érvényesült.

A külső hatásirányok erőteljességének és az áramlási vonalak elhelyezkedésének köszönhetően a szárazföldi térségre jelentős hatású központok csak a peremeken alakultak ki: Szaloniki, Bizánc, Nándorfehérvár, Zágráb. Ez utóbbi három nem véletlenül volt ugyanakkor külső térségek (Kis-Ázsia és a Kárpát-medence) fontos központja is. Mindez mutatja, hogy a fő áramlási, migrációs zóna két balkáni végpontja egyben komoly kapcsolódási zóna volt a külső térszerkezetekhez.

4. Történeti terek

A fenti térszerkezeti összetevők – tengerpartok, zárt háttterek, nyitott áramlási terek, külső hatásirányok – eltérő aránya következtében a társadalmak elrendeződése, az állami terek kialakulása is különbözőképpen alakult. Ezek alapján az i.u. 10. századra három, részben elkülönülő, és egy, az ezek érintkezéséből megjelenő történeti téregységet különböztethetünk meg:

1. Nyugat-Balkán, ahol az összetevők a szabályos formában rendeződnek el. A nyugati peremén az adriai áramlási zóna, erős itáliai hatással, a keleti oldalán a fő balkáni migrációs zóna húzódott. A köztük lévő zárt háttér hegységeiben pedig az erős népességmegkötő belső köztes folyóvölgyek és medencék voltak a megtelepedés sűrűbb szinterei. Északi peremén a Szávába ömlő mellékfolyók völgyei sajátos átfedést adtak a Kárpát-medencéhez térfolyamataival.

2. Kelet-Balkán, amely a különböző irányú hatások következtében a leginkább tagolt volt: A Balkán-hegység északi előtere folyamatosan kitett volt a kelet-európai hatásoknak. A Marica-medence pedig a domináns kis-ázsiai hatásrendszere előterévé vált, így a többi térségnél szorosabban kötődött a kis-ázsiai folyamatokhoz. Belső-hegyvidékei jóval kisebb kiterjedésűek voltak a másik két térségnél, így népességlekötő szerepük is kevésbé érvényesült. A Fekete-tengeri áramlási tér gyenge volt és ritkán gyakorolt jelentősebb hatást a térségre.
3. Tengeri (Égei) - Balkán, ahol elsősorban a tengeri áramlások következtében kialakult érintkezési terek érvényesültek, területi folyamatai alapvetően a Kelet-Mediterránium rendszeréhez kötődtek.
4. Sajátos helyzet alakult ki a három történeti tér belső érintkezésénél, amely ennek következtében, a 10-11. századra a Balkán legaktívabb térségévé vált. Itt jöttek létre a legerőteljesebb belső, helyi államképző folyamatok, amelyek a szerbség államszerveződésében nyilvánultak meg.

A Balkán földrajzi felépítése és a külső migrációknak és politikai hatásoknak kitett köztes helyzete miatt a fenti hatóterek szerinti elkülönülésben etnikai, nyelvi, vallási tekintetben megosztottá vált. Ezeken belül erős etnikai és egyben földrajzi identitású népek által lakott belső zárt terek és a külső hatásoktól, migrációtól megújuló népességű áramlási terek egyaránt megjelentek. Ebben a mozaikos, jelentős belső feszültségű szerkezetben az államiság területi szerveződésének lehetőségei is eltérőek voltak.

5. Birodalmi és helyi szerveződésű állami terek

Európa történeti terének alakításában a helyi államok és birodalmak szerepe egyaránt meghatározó, de arányuk és politikai folyamatokat alakító szerepük a különböző térségekben és az eltelt történeti korszakokban változó volt. Az európai államiság kiterjedése elsősorban a birodalmakhoz kötődött, de voltak időszakok, amikor egyes helyi állami terek váltak fontossá és számuk a jelen időszakhoz hasonlóan jelentősen megnőtt.

Az európai áramlási rendszerek összefüggő működése nagyban függött az áramlási rendszer egységére szerveződő nagyhatalmak, érdekérvényesítési sikerétől. Mindebből adódik, hogy a birodalmak egyik alapvető jellemzője, hogy a nagyobb európai áramlási zónákra épültek és a jelentősebb áramlási csomópontokat tartósan birtokolták. Területi rendszerük az áramlási zónákon kialakult helyi állami terek beépítéséből szerveződött, így érdekük volt az áramlási terek aktivitása, nyitottsága, az áramlási zónák átfogó uralása. Terjeszkedésük következtében elsősorban peremeken kialakult ütközőterek jellemezték, belső határaikat a tartománnyá váló helyi állami terek feletti uralom érdekei alapján szabályozták és működtették.

A Balkán történetiségében az elmúlt kétezer évben igen jelentős szerepe volt a birodalmi térbeliségnek. A Római-, a Kelet-Római, Bizánci és az Oszmán Birodalom mellett, ha nem is az egész Balkánra de annak észak-nyugati részére a Habsburg Birodalom, majd Ausztria-Magyarország is kiterjesztette területiségét. Így a birodalmi térszerkezetek kisebb kihagyásokkal lefedték a térség rómaiak utáni történetét.

Az önálló szerveződésű helyi államok kisebb magterületekre szerveződtek, amelyek többségében az áramlási zónák egyes szakaszain, vagy ritkán azoktól elkülönülve alakultak ki. A zárt hátterek összefogásából szerveződő államiságuk számára hatékony centrumtársaság kiépítésére azonban csak az áramlási zóna kínált lehetőséget, ugyanakkor ez a térség volt leginkább kiszolgáltatva a külső hatalmi centrumok erőteljes nyomásának, így ezek a helyi szerveződésű államok nehezen őrizték meg stabilitásukat. Az áramlási zónák folyamataitól és növekedési lehetőségeiktől függően területük gyakran változott, vagy akár át is helyeződött. A birodalmi hatások gyengülésekor az áramlások különböző csomópontjain szerveződő helyi állami terek igyekeztek minél nagyobb részt uralni az áramlási terekből és határokkal lezárni azok különböző szakaszait. Azonban a helyi államok nem tudták tartósan kiegyensúlyozni a nagytársasági áramlásokat és az érdekeik szerint alakított helyi áramlásokat. Létük a záródó áramlási terekhez kötődött, ez pedig folyamatosan a határaik erősítésére készítette őket, amely a térségen belüli elkülönülésekhez, erős ütközésekhez vezetett, az utóbbiak pedig nem csak a határ menti területeket, hanem sokszor az egész állami teret is érintették, amely a határok gyakori változásával járt (KOC SIS K. 2007).

6. Peremi és belső ütközőterek

A Balkánt a fentiek következtében hosszú idő óta sajátos dinamika jellemzi. A helyi szerveződésű államok a birodalmak árnyékában csak elvétve és rövid időre, főleg a nagyhatalmi hanyatlások, átalakulások korszakaiban kaptak jelentősebb szerepet. Ezekben a rövidebb történeti időszakokban a helyi államok határai által lefojtott áramlások feszítették a térséget, folyamatosan alakítva ki újabb és újabb belső ütköző tereket. Ennek következtében a kisebb állami terekre széttagolt térség labilitása újra és újra behúzta a környező nagyhatalmi tereket, ezért a birodalmi terek áramlásokat összekapcsoló hatásai jóval hosszabb időtávban érvényesültek a Balkánon. Ilyenkor időlegesen kioltódtak a belső folyamatok ütköző terei, szerepüket átvették a birodalmi érdekek szerint alakított peremi ütközőterek.

A folyamat a bizánci birodalmi hatás gyengülésével kezdődött, de a változó erősséggel képződő helyi állami terek – a bolgárok néhány évtizedes sikerét kivéve – nem tudták felülírni a földrajzi oszottságot. A balkáni stabilitás hiánya a 11-15. században földrajzilag eltolódó állami terek kialakulását hozta. Ez az állapot a szerb törekvéseknél sem változott tartósan. A több fázisban születő szerb államiság a korábbi széteső birodalmi térstruktúra helyén, attól függetlenül, a fő áramlási zóna nagyhatalmi hatásoknak kitett szakaszán hosszú távon labilis helyi állami térstruktúrát alakított ki, amelyben már korán kialakult az erős földrajzi és vallási,

etnikai záródás. Erőteljesen befolyásolta a balkáni áramlásokat és államter képződési lehetőségeket a Magyar Királyság kialakulása és középkori nagyhatalmi szerepe. Az észak-balkáni területekre gyakorolt erőteljes hatása és területfoglalása, a horvát állam bekebelezése mellett a dunai áramlási zóna lezárása volt komoly korlátozó hatással a szerb államiság megszilárdulására (CSÜLLÖG G. 2010). A külső állami terek nyomása, az erőteljes és gyors népességbeáramlás, valamint a korábbi központok hanyatlásának következtében a helyi államiság összefogó szervező ereje csökkent és a balkáni népek a 15. században már a gyorsan építkező oszmánsággal találták szembe magukat. A törökök az áramlási vonalak átfogásával rövid idő alatt, de hosszú évszázadokra egybefűzték a földrajzi tagoltsághoz rögzült helyi állami tereket (NAGY M. M. 2008).

A 18. század végéig elsősorban gazdasági és vallási ütközések zajlottak, majd a 19. század elején indult meg az önálló állami identitásra való törekvés előretörésével (görög, román, szerb, bolgár majd albán mozgalmak) az etnikai elkülönülés és a területi jog érvényesítésének folyamata (GULYÁS L. 2009). A 20. század eleje a balkáni háborúkkal már teljes szembefordulást hozott, megindult az elkülönülő nemzetállamok kialakítása (GULYÁS L. 2002). Az önálló kultúra – önálló állam – saját földrajzi tér elve alapján a komoly ütközések folytatódtak a térségen belül, nem csak a világháborúban, hanem sajátos lefojtott formában az délszláv államon belül is. A történeti tanulság szerint az egymást kiegészítő mozaikos tagoltságú, egybefonódó történeti tereket nem lehet „egyszerűsíteni”, éles, lezáró politikai határokkal (SUBA J. 2009) tartósan szétbontani, ugyanígy az őket állami térben tartó migrációs vonalak csak időlegesen fojthatók le ütközések nélkül.

Összegezve elmondható, hogy a történeti folyamatok által az utolsó két évezredben kialakított történeti térszerkezet jelenre ható legsúlyosabb öröksége a helyi és a birodalmi államiság ellentétes térfolyamataiból fakadó földrajzi, etnikai, vallási és történeti identitások folyamatos ütközése, amely a térszerkezet által megszabott földrajzi térségekben zajlik. Bár az Al-Duna, az Adria mentén és a trákiai térségben kialakult peremi ütközőterek is komoly szembenállásokat hoztak a 20. században, mégis a leginkább megoldatlan problémák a legmélyebb gyökerű belső ütközőterekben, Koszovóban, Boszniában és Macedóniában öröklődtek át a 21. századra.

Felhasznált irodalom

- CSÜLLÖG G. 2010: Birodalmi térszerkezetek a Kárpát-medencében. – Jelenkori társadalmi és gazdasági folyamatok V. évfolyam 1-2. sz. pp.181-186.
- GULYÁS L. 2002: Az Osztrák-Magyar-Monarchia és a regionális etnikai nacionalizmus. In: Gazdag L. (szerk.): Pécsi Tudományegyetem Regionális politika és gazdaságtan Doktori Iskolájának Évkönyve. Pécs. pp. 168-188.
- GULYÁS L. 2009: A Bánság a török kiűzésétől 1918-ig. In: Horváth Gy. (szerk.): Dél-Erdély és Bánság. A Kárpát-medence régiói 9. Dialóg Campus, Pécs-Budapest, pp.25-44.
- HAJDÚ Z. 2007: A Balkán-félszigettől a „Balkánig”. – Mediterrán és Balkán Fórum I. évf. 1. sz. pp. 10-14.
- HAJDÚ Z. 2009: A Nyugat-Balkán: Történeti földrajzi bevezetés. In: Pap N. – Kobilka I. (szerk.): A Nyugat-Balkán. MK KBH, Budapest, pp.31-46.
- KOCSIS, K. 2007: Territory and Boundaries of States. In: Kocsis, K. (eds.): South Eastern Europe in Maps. Geographical Research Institute Hungarian Academy of Sciences, Budapest, pp. 26-37.

- KOVÁCS J. 2009: A Nyugat-Balkán természeti környezete. In: Pap N. – Kobilka I. (szerk.): A Nyugat-Balkán. MK KBH, Budapest, pp.11-30.
- KOVÁCS P. 2012: A Duna, mint közép- és délkelet-európai geopolitikai tengely. – Mediterrán és Balkán Fórum VI. évf. 1. sz. pp. 2-10.
- NAGY M. M. 2008: A török hódoltság mint földrajzi régió. – Közép-európai Közlemények 2008/1. pp. 80-85.
- SUBA J. 2009: Határőrvidék - határvédelem a földrajzi térben. In: A Virtuális Intézet Közép-Európa kutatására (VIKEK) évkönyve 2009. Szeged-Kaposvár, pp. 255-260.

Szerbia az Európai Unió kapujában. Hogy alakult a szerb makrogazdaság 2011-ben?

Zemniczky Nándor¹

Szerbia hosszú utat járt be a délszláv háborútól addig a pillanatig, amikor az Európai Unió 2012-ben megadta a tagjelölti státuszt az országnak. Szerbia határos hazánkkal, de ez az országhatár nem csak egy földrajzi határ, ennek átlépésével egy teljesen más mentalitású, kultúrájú, a Balkán régióba szervesen illeszkedő országba lépünk, mely büszkén tartja magát balkáni országnak és mentalitását balkáninak.

„Magyarország a Balkán kapuja lehet”, talán mindenkinek ismerős ez az elmúlt bő évtizedben magyar politikai és gazdasági vezetők szájából, különböző fórumokon számtalanszor elhangzott kifejezés, melyre egyáltalán nem mondható, hogy minden alapot nélkülöz, hiszen a balkáni országok közül Szerbia is jelentős gazdasági partnerünk, 2011-ben Magyarország az ötödik legnagyobb exportőr volt Szerbiában. Miközben Szerbia orosz, török, kazah szabadkereskedelmi megállapodásai, CEFTA tagsága kiváló lehetőségeket nyújt a magyar cégek számára, és nem mellékesen a magyar vállalkozók számára nagy segítséget jelent a Vajdaságban élő magyar etnikum nyelv- és helyismerete, Szerbia tagjelölti státusza több kérdést is maga után von: vajon Szerbia EU-ba lépése után is meg tudjuk-e őrizni a külkereskedelem területén kivívott előkelő státuszunkat, mennyire lesz jelentős versenytársunk Szerbia a régióba érkező külföldi tőkékért vívott harcban, és leszünk-e valaha a Balkán kapuja, a pozícióért szintén versenybe szálló Szlovénia és Ausztria mellett.

Ahhoz, hogy a magyar külgazdasági stratégiai elemzők, a térséget kutató szakemberek érzékeljék, hogy milyen irányba mozog a szerb gazdaság, a rendelkezésre álló adatok alapján fontos az ország makrogazdaságának éves szintű vizsgálata, és egyben az is kiviláglik, hogy vajon Szerbia megfelelne-e az Európai Unió által meghatározott szigorú gazdasági kritériumoknak.

1. Szerbia makrogazdasága 2011-ben

2011. év folyamán a szerb gazdaságot a korábbi pénzügyi és gazdasági válságból való lassú kilábalás jellemezte, azonban a válság újabb hulláma miatt, továbbra is reális veszélyt jelentett a gazdasági környezet negatív változása. A külső kereslet visszaesését – amely elsősorban az eurózóna pénzügyi problémáinak eredménye – a belső fogyasztás élénkülése sem követte. Ennek legfőbb oka a magas munkanélküliség, az átlagkeresetek alacsony szintje, illetve a vállalati és a lakossági hitelezés beszűkülése volt.

¹ Főtanácsos, Nemzeti Külgazdasági Hivatal; PhD-hallgató, PTE Földtudományok Doktori Iskola.

Mutató megnevezése	Mértékegység	2009	2010	2011
A GDP értéke (folyó áron)	Mrd EUR	28.883,4	29.023,8	32.993
A GDP változása (reál)	%	-3,5	1,0	1,9
Az egy főre jutó GDP folyó áron	EUR/fő	3.945,4	3.981	4.543
Az infláció	%	6,6	10,3	7,0
Munkanélküliségi ráta	%	16,6	19,2	23,7
Az áruexport értéke	M EUR	5.961,4	7.393,4	8.439,4
Az áruimport értéke	M EUR	11.504,6	12.621,9	14.449,7
A szolgáltatásexport értéke	M EUR	n.a.	n.a.	n.a.
A szolgáltatásimport értéke	M EUR	n.a.	n.a.	n.a.
A folyó fizetési mérleg egyenlege	Mrd EUR	2.363,5	-928,7	1.234,2
A költségvetés egyenlege	GDP %-a	-3,3	-3,6	-4,4
Allamadósság (év végi)	GDP %-a	34,8	42,9	45,1
Nemzeti valuta árfolyama (éves átlag)	EUR/RSD	93,95	103,04	102,09

1. táblázat: Szerbia főbb gazdasági mutatói

(Forrás: Szerb Statisztikai Hivatal)

A 2011-es gazdasági növekedéshez elsősorban a beruházások és a növekvő export járultak hozzá, a belső fogyasztás pedig csökkent az előző évhez képest. Figyelembe véve a legfőbb szerb exportpiacok makrogazdasági problémáit, illetve a belső kereslet valószínű stagnálását, a szerb gazdasági elemzők folyamatosan csökkentették a 2012-re vonatkozó növekedési prognózisokat (a szakértők a jelentés készítésének időpontjában 1-1,5%-os GDP növekedéssel számoltak).

A gazdasági növekedés lassuló ütemének eredménye az ipari termelés visszaesése, amely elsősorban a feldolgozóipart érintette. Szerbia exportja a 2011-es évben elérte a válság előtti szintet, azonban a kivitel részesedése az ország GDP-jéből még mindig csak 32%, ami jelentősen elmarad a célként kitűzött 50%-tól. Az egy főre jutó export értéke az egyik legalacsonyabb a régióban, azonban az utóbbi két évben beérkezett külföldi befektetéseknek köszönhetően a közeljövőben javulásra lehet számítani (pl. a Fiat 200 ezer gépkocsi exportját tervezi 2012-ben). Szerbia legfontosabb exportpartnerei az EU (főleg Németország és Olaszország), a CEFTA tagállamok és Oroszország. Jelenleg a kivitel legnagyobb problémája az exportált termékek alacsony feldolgozottsági szintje, melyek között a nyersanyagok dominálnak.

A külföldi működő tőke beruházások alapvetően pozitív képet mutatnak, a World Investment Report szerint 2011-ben Szerbia a régió legsikeresebb állama volt ebben a tekintetben. A versenyképességi rangsorokban azonban már nem szerepelt ilyen jól az ország, az Európai Gazdasági Fórum legfrissebb jelentésében a 142 elemzett ország közül Szerbia csak a gyenge 96. helyen végzett. A jelentés szerint a gazdasági versenyt elsősorban a hosszadalmas bürokrácia, a korrupció, az infláció, a politikai stabilitás hiánya, a bonyolult adórendszer és a rossz infrastruktúra akadályozza.

A szerény gazdasági fellendülés nem volt elegendő a munkanélküliség növekedésének megállításához, a 2011. évben elért 22,9%-os munkanélküliségi ráta az egyik legmagasabb Európában. A munkanélküliek struktúrája is rendkívül előnytelen, hiszen az álláskeresők 63%-ának már több mint egy éve nincs munkája. Jelentős problémát jelent, hogy a foglalkoztatottság elsősorban a magánszektorban csökken, míg az állami szektorban gyakorlatilag változatlan maradt a tavalyi évben.

A szerb gazdaságot az utóbbi években sújtó egyik legnagyobb probléma a magas infláció, amely 2011 áprilisában 14,7%-on tetőzött. Az átlagos fogyasztói árak emelkedése azóta jelentősen lelassult, azonban a 2011 decemberében mért 7,0%-os drágulás is jelentősen meghaladja az inflációs célkitűzéseket. Az elemzők várakozásai szerint 2012-ben az infláció 4% körül alakul.

Ugyancsak komoly problémát jelent az egyre nagyobb körbetartozás, amely Szerbiában elsősorban az állami és önkormányzati szektorból indul ki, melynek tartozásai 4,5 milliárd dinárra rúgnak. A kormány ugyan tett lépéseket a helyzet megoldásának érdekében, de ezek eredményei még váratnak magukra. Folyamatosan emelkedik a követelések behajtásának átlagos időtartama, amely jelenleg 132 napot tesz ki. A becslések szerint az állami és az önkormányzati vállalatok 30 milliárd dinárral tartoznak a magánszektorban.

A 2012. évre vonatkozó kockázatok közül kiemelkedik az EU-tagállamok gazdasági növekedésének lassulása, amely az exportpiacok további beszűkülését, ennek következtében pedig a szerb gazdaság teljesítményének csökkenését eredményezheti. Szerbia legfontosabb gazdasági partnerei közül több ország (pl. Olaszország és Görögország) komoly gazdasági és pénzügyi nehézségekkel küszködik, ami az ezekből az országokból érkező beruházások csökkenéséhez vezethet. Az anyaországi problémák miatt, a külföldi cégek jelentős tőkekivonásra is kényszerülhetnek. Külön kockázatot jelenthet a politikai bizonytalanság, melynek forrása a koszovói válság elmélyülése és a 2012-ben lezajlott választások.

A szerb gazdaságpolitika legfontosabb célkitűzése egy exportorientált gazdaság létrehozása. Jelenleg a kivitel mindössze 32%-kal járul hozzá a szerb GDP-hez, a szerb kormány álláspontja szerint ennek a mutatóknak az erőteljes növelésére van szükség a tartós gazdasági növekedés eléréséhez. Ennek érdekében a beruházások ösztönzése, a gazdaság – különös tekintettel az exportra termelő ágazatok – támogatása és az infrastruktúra fejlesztése jelentik a prioritást. A szerb kormány reményei szerint a beruházások hozzájárulnak az export fellendüléséhez, a munkanélküliség jelentős csökkenéséhez és az ország fizetési mérlegének javításához.

Szerbia az elmúlt évben több intézkedést tett a jogi környezet kiszámíthatósága és az adminisztratív akadályok lebontása érdekében, hiszen a szerb kormány számára világos, hogy e nélkül nem képzelhető el az ország EU-integrációja. Az intézkedések meghozatala azonban vontatottan halad, így a gyakran tetten érhető jogbizonytalanság továbbra is hátrányosan hat a gazdasági környezetre. A hosszantartó bírósági eljárások gyakran aláássák a jogrendszerbe vetett hitet. A gazdaság egyes ágazatiban tapasztalható konkurenciahiány és az infrastrukturális hiányosságok ugyancsak korlátozzák az ország gazdasági fejlődését.

Szerbiába a 2011. évben közel 2 milliárd euró összegű közvetlen külföldi befektetés (FDI) érkezett ami kb. kétszeres növekedést jelent az előző évhez viszonyítva, viszont így is elmarad a szerb kormány előzetes várakozásaihoz képest (3 milliárd euró FDI). A statisztikai adatok szerint a legtöbb befektetés tavaly az európai adóparadicsomnak számító Luxemburgból (813 millió euró), Hollandiából (241 millió euró) és Ausztriából (155 millió euró) érkezett. A 2005 és 2010 közötti befektetéseket összesítő lista élén Ausztria (2,1 milliárd euró), Norvégia (1,3 milliárd euró) és Görögország (1,2 milliárd euró) áll. Norvégiával kapcsolatban feltétlenül meg kell jegyezni, hogy az előkelő helyezés szinte kizárólag egy befektetőnek, a Telenornak köszönhető.

2011-ben Szerbia külkereskedelmi forgalma 22889 millió eurót tett ki, ami 14,4%-os növekedést jelent az előző évhez képest. Az export értéke 8439 millió euró, az importé pedig 14449 millió euró volt. A kivitel 14,1%-kal, a behozatal pedig 14,5%-kal növekedett az előző év azonos időszakához képest. Szerbia külkereskedelmi hiánya 6010 millió euró volt a tavalyi évben, ami 15%-os növekedést jelent.

A 2011. évben Szerbia legfontosabb külkereskedelmi partnerei az exportban Németország (952,4 millió euró, a teljes szerb kivitel 11,3%-a), Olaszország és Bosznia-Hercegovina voltak, míg az importban Oroszország (1908,1 millió euró, a teljes szerb behozatal 12,9%-a), Németország és Olaszország állt az élén. Szerbia külkereskedelmi forgalmának túlnyomó részét azokkal az országokkal bonyolítja, melyekkel kereskedelmi megállapodással rendelkezik. Az EU-s tagállamok a teljes külkereskedelmi forgalom több mint felét teszik ki (az export 57,7%-a és az import 55,6%-a). Az ország második legfontosabb kereskedelmi partnerének a CEFTA tagországok tekinthetők, a velük való kereskedelemben Szerbia 1076,7 millió euró többletrel tett szert 2011-ben. Szerbia a legnagyobb többletet a Montenegróval, Bosznia-Hercegovinával, Macedóniával és Albániával folytatott kereskedelemben érte el. A legnagyobb deficit az Oroszországgal folytatott kereskedelemről származik, elsősorban az energiahordozók, mindenekelőtt a kőolaj és földgáz importja miatt. Oroszországot követően Kínával, Németországgal és Magyarországgal szemben a legnagyobb Szerbia külkereskedelmi hiánya

2. Szerbia szabadkereskedelmi megállapodásai

Szerbia számos országgal kötött szabadkereskedelmi megállapodást:

- Oroszország és Szerbia (akkor még Jugoszláv Szövetségi Köztársaság) 2000. augusztus 28-án írtak alá szabadkereskedelmi megállapodást, melynek célja a két ország közötti kereskedelmi és gazdasági kapcsolatok elmélyítése és fejlesztése volt. Ennek a megállapodásnak az alapján a legtöbb termékre vonatkozóan eltörölték a vámokat. Szerb termékek minősülnek a Szerbiában szerb alapanyagokból gyártott termékek és a Szerbiában feldolgozott – nem csak szerb – alapanyagokból készült késztermékek, ha a felhasznált külföldi vagy ismeretlen eredetű alapanyag értéke nem éri el a hozzáadott érték 50%-át.

- A Szerbia és Belorusszia közötti szabadkereskedelmi megállapodást 2009. március 31-én írták alá Minszkben. A megállapodás értelmében a két ország kölcsönösen megszünteti egymással szemben a vámtarifa jegyzékben szereplő termékek legtöbbszörre vonatkozó vámokat és egyéb akadályokat. A megállapodást 5 évre írták alá, azonban ennek lejártát követően automatikusan határozatlan idejűre módosul.

- Szerbia megállapodott Oroszországgal, Fehéroroszországgal és Kazahsztánnal, hogy tekintettel a három ország között létrejött vámunióra, július 1-jétől hatályba lép a szabadkereskedelmi megállapodás Kazahsztán és Szerbia között, ezzel pedig kb. 15 milliós új piaccal bővül a szerb vállalatok rendelkezésére álló vámmentes térség.

- A Szerb Köztársaság 2007. október 24-én ratifikálta a Közép-európai Szabadkereskedelmi Megállapodást (CEFTA). Szerbián kívül még Horvátország, Bosznia és Hercegovina, Montenegró, Albánia, Macedónia, Moldávia és Koszovó is tagja ennek a szabadkereskedelmi megállapodásnak, mely felváltotta az ezen országok között korábban létező kétoldalú megállapodásokat. A CEFTA hatályba lépésével azon termékeket, melyek a megállapodás tagállamaiból származnak vám nélkül importálhatók, kivéve pár termék esetében, melyek pontos listáját maga a megállapodás tartalmazza. A vámmentességen, és/vagy kedvezményes vámtarifán kívül a CEFTA tagállamaiból származó termékekre más terheket pl. védővámot, szezonális vámot vagy pedig vámnyilvántartási díjat sem kell fizetni.

- A szerb kormány 2009. december 17-én írta alá a szabadkereskedelmi megállapodást az Európai Szabadkereskedelmi Társulás (EFTA) tagállamival (Izland, Liechtenstein, Norvégia és Svájc). Ez a megállapodás lehetővé teszi, hogy a szerb termékek vámmentesen jussanak el erre a kb. 13 millió lakossal rendelkező piacra. A megállapodás kiterjed az ipari és mezőgazdasági termékek kereskedelmének liberalizálására, a szellemi tulajdon védelmére, a befektetésekre és a közbeszerzésekre, de nem érinti a szolgáltatások kereskedelmét. A megállapodás hatályba lépését követően Szerbia vámmentesen exportálhat az EFTA-tagállamokba, a Szerbiába érkező termékekre pedig 2014-ig fokozatosan szűnnek meg a vámok.

- Szerbia és Törökország 2009. június 1-jén, az isztambuli gazdasági csúcsertekezlet alkalmával írtak alá szabadkereskedelmi megállapodást, mely 2010. szeptember 1-jétől lépett hatályba. A megállapodás a szerb félnek kedvezően aszimmetrikusan liberalizálja a kereskedelmet a két ország között. Szerb részről elsősorban a mezőgazdaság, a textilipar, illetve a nehéz- és színesfémipar számítanak védettnek, így ezekben a szektorokban továbbra is magasak maradnak a vámok a Törökországból származó termékekre. Szerbia azonban azonnal vámmentesen exportálhat minden ipari terméket Törökországba.

3. Szerbia EU integrációja

A jelenlegi szerb kormány egyértelműen az európai uniós integrációt tekinti az ország legfontosabb céljának. A 2012-ben esedékes választások – a korábbiaktól eltérő módon – ebből a szempontból nem jelentettek akkora kockázatot, hiszen a legerősebb ellenzéki párt is az EU-csatlakozást támogatta (hangsúlybeli eltolódások azért természetesen vannak az egyes politikai erők között).¹

Az EU 2008 áprilisban írta alá az EU előszobájának tekintett Stabilizációs és Társulási Megállapodást (SAA) Szerbiával, azonban csak a 2010. június 14-ei luxemburgi értekezletükön döntöttek úgy az EU külügyminiszterei, hogy jóváhagyják a Szerbiára vonatkozó SAA megállapodás ratifikálást. A végrehajtásnak az a feltétele, hogy Szerbia teljes mértékben együttműködjön a volt Jugoszláviával foglalkozó nemzetközi büntető törvényszékkel. Szerbia megítélésén jelentősen lendített, hogy 2011-ben letartóztatta a két utolsó szabadlábon lévő háborús bűnöst, Ratko Mladić-ot és Goran Hadžić-ot. Az Európai Parlament 2011. január 19-én ratifikálta az SAA-t, a tagállamok közül pedig eddig 26 ország tette ezt meg (Litvánia várhatóan 2012. június végén ratifikálja).

Szerbia 2009. december 22-én nyújtotta be hivatalosan tagfelvételi kérelmét az EU-ba. Az EU külügyminiszterei 2010. október 25-én továbbították a csatlakozási kérelmet az Európai Bizottságnak. Stefan Füle, az Európai Unió bővítési biztosa 2010. november 24-én adta át a Szerbia felkészültségét vizsgáló kérdőívet Belgrádnak. Az összesen 2 483 kérdést tartalmazó kérdőívre készített szerb válaszokat Mirko Cvetković szerb miniszterelnök 2011. január 31-én adta át Stefan Fülének. Az Európai Bizottság a 2011 októberében megjelentetett országvéleményében azt javasolta, hogy Szerbia kapja meg a tagjelölti státuszt, ha megfelelő előrelépésre kerül sor a Pristinával folytatott tárgyalásokban. Azonban az EU 2011. évi decemberi csúcstalálkozóján mégsem született döntés a tagjelölti státusz odaítéléséről. Végül a 2012 március eleji EU csúcson Szerbia mégis megkapta a tagjelölti státuszt.

A tagjelölti státusz odaítélésének köszönhetően, Szerbia a jövőben már nem csak az intézmények átalakításának és megszilárdításának elősegítése, illetve a határokon átnyúló együttműködés területén használhatja fel az IPA-támogatásokat, hanem a regionális-, a humánerőforrás- és a vidékfejlesztés területén is.

Szerbia és az Európai Unió képviselői a Stabilizációs és Társulási Megállapodással egyszerre írták alá a kereskedelemről és kereskedelemmel kapcsolatos ügyekről szóló ideiglenes megállapodást, amelyet a szerb parlament 2008. szeptember 9-én ratifikált. Az EU azonban kivárt a megállapodás jóváhagyásával, így az csak 2010. február 1-jén lépett hivatalosan hatályba, igaz Szerbia már 2009. február 1-től egyoldalúan alkalmazta. Az átmeneti kereskedelmi megállapodás célja, hogy 6 éven belül lépcsőzetesen liberalizálja az EU és Szerbia közötti kereskedelmet.

¹ A publikáció az idei választások előtt készült.

4. Külkereskedelem, FDI és privatizáció Szerbiában

Szerbia külkereskedelmi piaca és privatizációs lehetőségei iránt a legnagyobb érdeklődés az Európai Unió országok (elsősorban Olaszország, Németország és Ausztria) és Oroszország befektetői és külkereskedői részéről jelentkezett az elmúlt években, azonban egyre inkább élénkül a kínai és török befektetők érdeklődése is.

A 2011-es kereskedelmi adatok szerint Olaszország Szerbia második legfontosabb külkereskedelmi partnere (Németország után), azonban a szerb politikusok gyakran mégis a legfontosabb stratégiai partnerként emlegetik. Ennek legfőbb oka a FIAT Csoportnak a kragujevaczi Zastava gyárba végrehajtott stratégiai beruházása, amelynek értékét kb. 1 milliárd euróra becsülik. Szerbiában jelenleg 200 olasz vállalat működik, ezek összesen 18 ezer dolgozót foglalkoztatnak. Az olasz befektetők a textilipar (Benetton), cipőipar, bútoripar, mezőgazdasági gépek, bankszektor (Intesa Sanpaolo, Unicredit), az autóipar (Fiat, Magneti Marelli) és a biztosítási társaságok (Assicurazioni Generali, Fondiaria-Sai) területén jelentek meg Szerbiában. A Szerb Nemzeti Bank adatai szerint 2011-ben 139 millió euró befektetés érkezett Olaszországból Szerbiába, a 2005-2010. közötti időszakban pedig 719 millió euró-val Olaszország az 5. legnagyobb befektető volt.

A földrajzi, történelmi és kulturális kapcsolatok miatt Görögország az egyik legjelentősebb külföldi befektető Szerbiában. Azonban a nemzetközi gazdasági és pénzügyi válság, illetve az ennek következtében fellépő görög államadósság-válság eredményeképpen, a szerbiai görög beruházások folyamatos csökkenő tendenciát mutatnak. A görög befektetések célterületének elsősorban a bankszektor, a telekommunikáció, az olaj-, cukor-, cement-, élelmiszeripar és a turizmus tekinthető. Jelenleg Szerbiában kb. 150 szerb-görög vegyesvállalat, és kb. 120 kizárólag görög tulajdonban lévő vállalat működik. Ezek összesen kb. 27 ezer munkavállalót foglalkoztatnak.

A délkelet-európában hagyományosan aktív osztrák cégek 2005 óta több mint 2 milliárd eurót fektettek be Szerbiában és ezzel Ausztria a befektetési ranglista élén áll ebben az időszakban. 2011-ben 155 millió euró FDI érkezett Ausztriából Szerbiába. Az osztrák befektetések túlnyomórészt a bankszektorban, a biztosítási szektorban és az építőiparban jelentek meg. 2011-ben a kétoldalú kereskedelemben Ausztria 244 millió euró többlettel zárt Szerbiával szemben. A Németországból érkező befektetések értéke 2011-re meghaladta a 1 milliárd eurót. Németország a szerb export legjelentősebb felvevőpiaca, míg a behozatal területén a második helyen áll. Németország aktívuma a kétoldalú kereskedelem területén 605,2 millió euró volt 2011-ben.

Törökország és Szerbia között az elmúlt egy évtizedben folyamatosan nőtt a kereskedelmi forgalom, amelyben a török fél rendre jelentős aktívummal rendelkezik. Azonban 2011-ben a szerb export sokkal dinamikusabban bővült, aminek legfőbb oka, hogy 2010. szeptember 1-jén hatályba lépett a két ország közötti szabadkereskedelmi megállapodás, amely a szerb fél részére kedvezően aszimmetrikusan liberalizálja a kereskedelmet. A Szerb Kereskedelmi és Iparkamara adatai szerint az elmúlt egy évtizedben a Törökországból Szerbiába érkező közvetlen beruházások

értéke 45 millió euró volt, ami messze elmarad a várakozásoktól, illetve a török ígéretektől. Törökország és a török cégek elsősorban a túlnyomórészt bosnyák nemzetiségű és muzulmán vallású szandzsáki régióban aktívak, azonban az eddig beharangozott török beruházásokból és projektekből nagyon kevés valósult meg az utóbbi években.

A Szlovéniából a 2005. év óta érkezett befektetések összege 2011-re meghaladta az 500 millió eurót. Szlovénia rendkívül jól használja ki a történelmi kapcsolatokból és a régió alapos ismeretéből fakadó előnyeit. A szlovén cégek aktívak az infrastrukturális beruházások, a bankszektor, az autóipar és az élelmiszeripar területén. Szlovénia 2011-ben 50 millió euró többletet ért el a Szerbiával való kereskedelemben. A Horvátországgal folyamatosan javuló politikai kapcsolatokkal párhuzamosan, egyre aktívabb az együttműködés a két ország vállalatai között is, amelytől elsősorban az építőipar, az autóipar és a hadiipar területén várnak sikereket. A horvát cégek 2005 óta kb. 250 millió euró értékben ruháztak be Szerbiában, elsősorban az élelmiszeripar területén. A Horvátország felé irányuló szerb kivitel dinamikus növekedésének (+45%) köszönhetően, folyamatosan csökken Horvátország kereskedelmi többlete Szerbiával szemben, és 2011-ben már csak 16,4 millió eurót tett ki (2010-ben még 91 millió euró).

Ország		Export	
		Érték (M EUR)	Részarány (%)
1.	Németország	952,4	11,3
2.	Olaszország	936,6	11,1
3.	Bosznia-Hercegovina	852,6	10,1
4.	Montenegró	636,3	7,5
5.	Románia	583,1	6,9
11.	Magyarország	249,0	2,9

2. táblázat: Szerbia fontosabb exportpiacai 2011-ben

(Forrás: Szerb Statisztikai Hivatal)

Ország		Import	
		Érték (M EUR)	Részarány (%)
1.	Oroszország	1.908,1	13,2
2.	Németország	1.557,6	10,8
3.	Olaszország	1.293,7	8,9
4.	Kína	1.098,4	7,6
5.	Magyarország	665,4	4,6

3. táblázat: Szerbia fontosabb importpiacai 2011-ben

(Forrás: Szerb Statisztikai Hivatal)

2011-ben Magyarország az ötödik legnagyobb exportőr volt Szerbiában. A Szerbiába irányuló magyar kivitel értéke 2011-ben 9,6%-os növekedést mutatott az előző év azonos időszakához képest, a szerb termékek magyarországi behozatala pedig 8,9%-kal volt magasabb a 2010-esnél. A 2011. évre vonatkozó kétoldalú külkereskedelmi adatok alapján megállapítható, hogy a pénzügyi és gazdasági válság hatásainak csökkenésével, növekedett a két ország közötti termékforgalom, melyben a magyar export dinamikus bővülésének köszönhetően, hazánk továbbra is jelentős aktívummal rendelkezik. A kereskedelmi forgalom növekedési üteme azonban a 2010-es évhez képest lelassult. 2010-ben a magyar export 31,3%-kal bővült Szerbia irányába, az onnan származó import pedig 25,2%-kal növekedett (azonban itt a viszonyítási alapot a 2009. év jelentette, melyben a válság következtében jelentős visszaesésre került sor).

A magyar-szerb kétoldalú áruforgalom várhatóan a 2012-es évben is a tavalyi évhez hasonló bővülési ütemet produkál, amelynek során tovább nőhet a már most is jelentős magyar kereskedelmi többlet. A legfrissebb 2012-es adatok is ezt a tendenciát mutatják, hiszen a magyar export kb. 7%-kal bővült az idei év első két hónapjában (a szerb kivitel pedig jelentősen, több mint 20%-kal esett vissza).

Megnevezés	Kivitel		Behozatal		Egyenleg	
	2010	2011	2010	2011	2010	2011
Összesen	844,1	1.070,0	278,9	364,2	568,2	705,8
Élelmiszer, ital, dohány	31,6	46,9	39,0	53,5	-7,4	-6,6
Nyersanyagok	26,3	36,3	14,6	26,2	11,7	10,1
Energiahordozók	277,9	429,2	120,5	146,6	157,4	282,6
Feldolgozott termékek	294,4	330,8	83,5	104,2	201,9	226,6
Gépek, gépi berendezések	213,3	226,8	21,2	33,8	192,1	193,0

4. táblázat: A magyar-szerb külkereskedelem áruszerkezete (M EUR)

(Forrás: KSH)

A Magyarországról Szerbiába érkező közvetlen beruházások (FDI) értéke a 2011. évben 68 millió euró volt, mellyel hazánk a külföldi befektetők rangsorában a 8. helyet foglalja el. Ez jelentős növekedés 2010-hez képest, amikor hazánk 15 millió euró befektetéssel a 14. helyet foglalta el, a 2005-2010. közötti időszakra vonatkozó adatok alapján pedig a befektetési rangsor 11. helyén állt (282 millió euró).

A tőkemozgások tekintetében sem várható jelentős változás az előző évekhez képest, tehát nagy valószínűség szerint a Magyarországról Szerbiába érkező tőkebefektetések továbbra is jelentősen meg fogják haladni az ellenkező irányú tőkeáramlást. Szerbia számos befektetés-ösztönző támogatást nyújt a külföldi befektetőknek. Ezek elsősorban vissza nem térítendő támogatásokat, bizonyos időszakra vonatkozó adómentességet és adókedvezményeket jelentenek. A vissza nem térítendő támogatások a beruházás összegétől, a létrejövő új munkahelyek számától, a beruházás helyszínétől és az iparágtól függően, akár 10 ezer euró/új munkahely is lehetnek. Szerbia leginkább az exportorientált iparágakba történő beruházásokat támogatja (autóipar, elektronika, ICT).

Szerbiában a végéhez közeledik az állami vállalatok privatizációja, így a jövőben már nem lehet nagyobb privatizációs kiírásokra számítani. A nagyvállalatok közül a Galenika gyógyszergyár, a Belgrádi Repülőtér, a Szerb Elektromos Művek és a Telekom Srbija távközlési vállalat van továbbra is többségi állami tulajdonban. Ezek közül a távközlési vállalat értékesítését kísérlete meg a szerb kormány 2011-ben, de a pályázat sikertelenül zárult. Egyre gyakrabban fordul azonban elő, hogy a Szerb Privatizációs Ügynökség a privatizációs szerződésben vállalt kötelezettségek nem teljesítése miatt mondja fel a szerződést a korábbi tulajdonossal. Ezekben az esetekben új pályázati kiírásokra lehet számítani.

		2009	2010	2011
Külföldi közvetlen tőkebefektetés-import	M EUR	1 410,1	1 003,1	1 948,9
Külföldi közvetlen tőkebefektetések állománya (2005-től)	M EUR	10 512	11 515	13 464
Tőkekifektetés más országba	M EUR	37,6	143,0	122,0
Tőkekifektetés állománya	M EUR	n.a.	n.a.	n.a.

5. táblázat: Szerbia közvetlen tőkebefektetés importja és exportja

(Forrás: Szerb Nemzeti Bank)

5. Összegzés

Jugoszlávia szétesése előtt a viszonylagos jómódban és szabadságban élő szerbek úgy tekintettek Magyarországra, mint a „szegény szomszédra”, majd ez a délszláv háború alatt és után megfordult. A magyarok helyzeti előnye, gazdasági fejlődése, EU-ba lépése látványosan Szerbia elé helyezte hazánkat. Szerbia az elmúlt 15 évben embargóval, NATO bombázással, Montenegró és Koszovó kiválásával küszködött, azonban az elmúlt 5-6 évben látványos fejlődésnek indult. Itt fontos megjegyezni, hogy az ország sokat köszönhet a magyarországi születésű, magyarul kiválóan beszélő szerb jegybankelnök, Jelasics Radován kiváló monetáris politikájának.

Szerbia EU tagjelölti posztjának köszönhetően a régióba áramló külföldi tőkebefektetés terén is egyre komolyabb riválisává válhat Magyarországnak. Szerbia kormánya jelentős befektetésösztönzési csomagokkal várja a befektetőket, EU-tagjelöltsége biztonságot nyújt és gazdasági mutatói terén sem vall szégyent az EU tagállamok között. Külkereskedelmi aktívumunk a következő években is jelentős lesz, a magyar befektetők érdeklődése továbbra is aktív, azonban regionális szerepünk, a „Balkán kapuja” státusz elnyerése csak jelentős hazai politikai-gazdasági akaratnak köszönhetően valósulhat meg. Szerbiában a politikai és gazdasági elit szintjén ugyanis ez a szándék nem ismert (a sorok szerzője gazdasági diplomataként szolgált Belgrádban), Szerbia vallási-kulturális kötődése erős Oroszország és Görögország felé, a volt Jugoszlávia idején

Nyugat-Európa területén munkát vállaló és ott élő vendégmunkásoknak (és utódaiknak) köszönhetően Szerbia kapcsolatai erősek Ausztria, Németország és Svájc felé.

Magyarország szoros kapcsolata a vajdasági magyar etnikummal gazdasági szempontból az ország erőssége és gyengesége egyben, hiszen a magyar befektetők és kereskedők nem szívesen merészkednek lejjebb a Vajdaságnál (KITANICS, M. – PAP, N. – REMÉNYI, P. – VÉGH, A. 2010), a magyar politikai vezetés is szívesebben újít fel egy iskolát Vajdaságban, mint Dél-Szerbiában, hiszen tekintettel kell lennie a magyarság ilyen szempontú „érzékenységére”. Az USAID, mely csak nevében jótékonyági szervezet, gyakorlatilag az USA gazdasági és politikai „előretolt helyőrsége” (de ugyanígy megemlíthető az osztrák kormány jószolgálati tevékenysége), ilyen szempontból sokkal nagyobb függetlenséget élvez, hiszen Szerbia egész területén végzett akcióinak pozitív gazdasági hozadéka a magyar stratégiai műhelyek szakembereit is bátrabb, átfogóbb (egész Szerbiát érintő) kulturális, gazdasági, jószolgálati és más kreativitást igénylő akciók megtervezésére kell, hogy buzdítsa. Ez egyrészt közelebb hozza, valamint segíti jól pozicionálni hazánkat Szerbiában, illetve hozzájárul a kivívott külgazdasági előnyök megőrzéséhez is.

Felhasznált irodalom

- KITANICS, M. – PAP, N. – REMÉNYI, P. – VÉGH, A. 2010: The dimensions of Hungaro-Serbian relations. In: Stamenković, S. Đ. (ed.): Međunarodni Naučni Skup Teritorijalni Aspekti Razvoja Srbije i Susednih Zemalja. Divčibare, 2009. 10. 29-30. Geografski fakultet u Beogradu, Beograd, pp. 99-106.
- M. CSÁSZÁR ZS. 2010. Magyarország gazdasági, politikai és kulturális kapcsolatai a Balkán egyes államaival a 21. század elején – Modern Geográfia. 2010. 1. sz. 23 p.
- GULYÁS L. 2007: Történeti áttekintés. In: Nagy I. (szerk.): Vajdaság. A Kárpát-medence régiói 7. Dialóg-Campus. Pécs-Budapest. 2007. pp. 76-149.
- PAP N. 2010: Magyarország a Balkán és a Mediterráneum vonzásában. Publikon Kiadó, Pécs, 320 p.
- Serbia Investment and Export Promotion Agency (SIEPA), Investor's Profile Serbia, on-line edition (http://www.siepa.gov.rs/files/pdf2010/Investors_Profile_Serbia.pdf), pp. 2-12.
- National Bank of Serbia, On-line statistics, Macroeconomic data: Key macroeconomic indicators, Indicators of Serbia's external position, Serbia's Balance of Payment, Serbia's International Investment Position (charts), International Economic Relations and Real Sectors, <http://www.nbs.rs/internet/english/80/index.html>
- Statistical Office of the Republic of Serbia, Statistical Office Database, National accounts, External trade, <http://webrzs.stat.gov.rs/WebSite/public/ReportView.aspx>
- European Bank for Reconstruction and Development (EBRD), Strategy for Serbia, pp. 15-21. <http://www.ebrd.com/downloads/country/strategy/serbia.pdf>

**M. Császár Zsuzsa: Kisebbség – oktatás – politika a Balkánon
KÖZÉP-EURÓPAI MONOGRÁFIÁK 2.
Egyesület Közép-Európa Kutatására
Szeged, 2011. 160 p.**

A Balkán etnikai viszonyainak és a konfliktusok feltárásának sajátos megoldása az oktatás, oktatáspolitikai felől való megközelítés, melyet a szerző a térséget érintő közel egy évtizedes kutatásai, valamint az oktatásföldrajz területén elért országos elismertsége alapoznak meg. A térségben uralkodó különböző külső és belső érdekeknek az oktatásügy kérdéseit érintő tükröződése az etnikumok közötti együttélés vagy egymás mellett élés függvényében változik. A szerző ezért az egyes államok részletes tárgyalásánál – Horvátország, Bosznia-Hercegovina, Szerbia, Macedónia (FYROM), Koszovó, Montenegró, Albánia, Románia, Bulgária – képet ad azok kisebbségi helyzetéről, mely alapját képezi a kisebbségi oktatásnak. Többszörös magyarázatot találunk az olvasás során a földrajzi tér vizsgálatának meghatározására. Az egyik maga a Balkán lehatárolásának problematikussága, hisz nincs egységesen elfogadott álláspont erre vonatkozóan, a szerző így a kérdést egyrészt a klasszikus vegyes, részben természetföldrajzi, részben történeti-kulturális-politikai Balkán-fogalom felől közelíti meg. Éppen ezért nem maradhatott ki a kötetből a ma már EU-s tagország Románia és Bulgária kisebbségeit érintő problémák tárgyalása (iszlámkérdés, romakérdés), valamint a görög és török kisebbségek helyzetének elemzése sem. A másik az EU terminológiában előforduló Nyugat-Balkán fogalom, mely lényegében a még nem csatlakozott államokat fedi. A szerző a címben szereplő kisebbség fogalmat a többségi államalkotó nemzet(ek) – kisebbségben élő más etnikai csoportok relációjában vizsgálja, mely az államhatárokon való gondolkodást, vagyis a politikai közösségekből való kiindulást követeli meg. Mivel a Balkánra általában igaz az, hogy az egyes etnikumok szállásterülete az államhatárokat a legtöbb esetben nem követi, jelentős lélekszámban élnek népcsoportok/vallási közösségek kisebbségben, melyek a vizsgálat tárgyát képezik.

Az egyes fejezetek logikusan felépítve tárgyalják az említett államok etnikai és vallási térszerkezetének legfontosabb tulajdonságait, változásait, a kialakult kisebbségi csoportok történeti és jelenkori szerepét. A szerző arra törekedett, hogy átfogó képet adjon valamennyi kisebbség oktatási helyzetéről – beleértve az alap-, közép- és felsőfokú oktatást – részletesen azonban csak a legnagyobb lélekszámú csoportokat tárgyalja, melyek körében a kisebbségi oktatás egyáltalán felmerülhet és megszervezhető. Így többek között szó esik a horvátországi szerbek, a bosznia-hercegovinai szerbek, horvátok és muszlimok, a szerbiai albánok, a macedóniai albánok, törökök, szerbek, romák, bosnyákok és vlahok, a koszovói szerbek oktatási lehetőségéről és a megvalósult formákról, illetve intézményrendszeréről. Kiemelten foglalkozik a horvátországi (Eszék-Baranya megyei) és szerbiai (vajdasági) határon túli magyarság oktatásával.

A kötet külön fejezetet szentel a muszlimok balkáni jelenlétének történeti szakaszaira, illetve az egyes államok példáján keresztül a muszlimok oktatásügyére. Említésre kerül a Balkán kapcsán az, hogy az iszlám jelenlét jelentős biztonságpolitikai kockázatot jelent Európa számára, hisz a gazdasági életben, s így az oktatásban is tapasztalható a kívülről (Törökország, Közel-Kelet)

érkező tőke megjelenése. Nem maradhatott ki a térség valamennyi államában élő, egyre növekvő lélekszámú roma közösség oktatási ügyeinek ismertetése sem.

A kötetben tárgyalt téma aktualitása abban ragadható meg, hogy az Európai Unió tagság felé tartó nyugat-balkáni államok demokratikus berendezkedésének fejlettségi fokát jól fejezi ki a kisebbségi jogok közül a kisebbségi/anyanyelvi oktatás megvalósulási formája, mint az anyanyelv használatához való jog gyakorlati alkalmazása. Ugyanakkor képet kapunk arról is az oktatásügy példáján keresztül, hogy napjaink Balkánja – mint mindig a történelem során – különböző érdekcsoportok, nagyhatalmi törekvések metszéspontjában fekszik. Az említett belső és külső erővonalak összességében igen különböző folyamatokat generálnak, jogi háttérrel (kisebbségek elismerése, kisebbségi jogok gyakorlása) és oktatási struktúrát feltételeznek és eredményeznek az egyes államokban. Harmadrészt a kötetben hangsúlyozásra kerül, hogy az egész Balkán térség jövőbeli felzárkózásának egyik kulcskérdése lehet az oktatás megszervezésén keresztül a képzett munkaerő megjelenése.

Mérei András

**Molnár Anna: Olaszország története a második köztársaság idején.
Áron Kiadó, Budapest, 2011. 281 p.**

A Pannon Egyetem oktatójának könyve a politikatörténeti országmonográfiák sorába illeszkedő, hiánypótló munka, melyre mind a tudományos kutatásnak, mind pedig a politológiai, történeti, geográfiai és a nemzetközi kapcsolatokkal foglalkozó felsőoktatásnak is szüksége van. Olaszországról méltatlanul kevés könyv születik, főleg manapság, pedig egy hozzánk nem csak földrajzi értelemben, de kulturálisan és érzelmileg is közel álló országról és népről van szó.

A szerző könyvét előzményként a második világháború befejezésétől indítja, de a későbbiekben vissza-visszatekint a korábbi történelmi időszakokra is. Bemutatja az első köztársaság köztörténetét, az államszerkezet kialakításának kényszerpályáit, az intézménypolitikai sajátosságait, a politikai kultúrát. Nagyon helyesen fektet hangsúlyt az első köztársaság válságára, a hidegháború végét jelentő folyamatok Itáliát, illetve az olasz társadalmi-politikai berendezkedést alapjaiban megrengető hatására. A második köztársaság problémái részben ugyanis azokból a körülményekből adódnak, amelyek megszületését is meghatározták.

Molnár Anna, akit korábban Silvio Berlusconi-ről, az Északi Ligáról és a regionalizmusról írt munkáiról ismerhetünk, beavatott ismerője az olasz belpolitikának és ezt a kötet írása során jól kamatoztatta. A fejezetek szerkezete következetesen végigvitt. A recenzor ízlésének talán helyenként kicsit száraz a szöveg. Az olasz politikai élet színessége megengedte volna, hogy ne csupán Berlusconi életéből vett történetekkel dobja fel a szerző a korrektül összegyűjtött és közölt, adatgazdag és informatív, de így sokszor deskriptív szövegeket.

Az egyes további fejezetek a XI.-től a XVI. törvényhozásig terjedően dolgozzák fel a témát. Minden törvényhozási időszakot a választásokkal kezdi, a kormányzati berendezkedéssel, a kiemelkedő fontosságú témákkal folytatja, majd jellemzően a külpolitikával, illetve EU-politikával zárja a szerző.

A második köztársaság Olaszországban egy ugyanolyan színes, fordultatos periódusokból álló szakasz, mint az első köztársaság volt. Amíg azonban a második világháborút követően egy több szakaszú, igen intenzív fejlődés ment végbe, amelynek következtében Itália egy modern és erős gazdasággal és többé-kevésbé stabil politikai berendezkedéssel bíró állammá vált, a második köztársaság a stagnálás és bizonyos tekintetben a hanyatlás képét mutatja. Bár az 1990-es évek elején úgy tűnt, hogy eloldozódnak azok a béklyók, amelyek évtizedekig korlátozták a demokráciát (a végletes megosztottság, a pentapartito, a maffia stb), úgy tűnik Olaszország orientációs válságba került és egyelőre legalábbis nem tudott jó válaszokat találni az új kihívásokra.

Pap Norbert

**From War to Eternal Peace on the 100th Anniversary of the Balkan Wars:
Good Neighborhood Relations in the Balkans**

4th to 7th October, 2012

Istanbul, Turkey

Web: <http://www.icon.hacettepe.edu.tr/eng/index.htm>

Contact name: Anar Somuncuoglu

I. International Balkan Symposium

24th to 26th September, 2012

Istanbul, Turkey

This is going to be a comprehensive symposium under the main titles of Humanities and Social Sciences, Administrative Sciences and Educational Sciences aiming at strengthening common points with the Balkan countries and societies.

Web: <http://www.ssu.edu.tr/ibs/?&changelang=en>

Contact name: Oguz Uras

9th Global Conference: War, Civil Conflict, Security and Peace

7th to 9th November, 2012

Salzburg, Austria

This inter-disciplinary project is an examination and evaluation of the nature, purpose and experience of war, and its impacts on all aspects of communities across the world.

Web: <http://www.inter-disciplinary.net/probing-the-boundaries/hostility-and-violence/war-virtual-war-human-security/call-for-papers/>

Contact name: Dr. Rob Fisher

VI. Régiók a Kárpát-medencén innen és túl. Nemzetközi tudományos konferencia.

2012. október 12. Kaposvár

Info: gulyas1@t-online.hu